

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2024.01.254> JEL classification: G14, G38
UDC: 338.658

Ярослав ГЛАДКИЙ

аспірант,
Західноукраїнський національний університет, Україна

Арсен ДУНЕЦЬ

аспірант,
Західноукраїнський національний університет, Україна

Віктор ЛІСНИЦЬКИЙ

аспірант,
Західноукраїнський національний університет, Україна

Ростислав МОЛЕНЬ

аспірант,
Західноукраїнський національний університет, Україна

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

АНОТАЦІЯ

Мета. Розгляд проблем забезпечення економічної безпеки та стійкості функціонування суб'єктів господарювання аграрного сектору в Україні в умовах воєнного стану, а також визначення перспектив розвитку їхньої діяльності у поствоєнний період.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є наукові концепції, теоретичні розробки провідних науковців з питань економічної безпеки суб'єктів господарювання. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: спостереження, аналіз і синтез, комплексний підхід – при узагальненні й удосконаленні основних теоретичних положень і методичних засад економічної безпеки; системний підхід – при дослідженні особливостей системи розробки управлінських заходів, що забезпечують зниження негативного впливу ризиків, спричинених загрозами економічній безпеці.

Результати. Важливість забезпечення економічної безпеки та стійкості господарської діяльності аграрних підприємств актуалізована під час кризових ситуацій в економіці України, зокрема, умовами їхньої діяльності за правового режиму воєнного стану. За існуючої ситуації важливо забезпечити стійкість аграрного сектору та його здатність до розвитку та нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції незалежно від змін зовнішніх чи внутрішніх факторів, що можуть негативно вплинути на економіку країни.

Наукова новизна. Обґрунтовано основні проблеми забезпечення економічної безпеки та стійкості функціонування аграрних підприємств в умовах воєнного стану та визначено прерогативи розвитку їхньої діяльності у поствоєнний період.

© Ярослав Гладкий, Арсен Дунець, Віктор Лісницький, Ростислав Молен, 2024

Отримано: 22.01.2024 р.

Рекомендовано до друку: 03.02.2024 р.

Опубліковано: 28.02.2024 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Як цитувати: Гладкий Я., Дунець А., Лісницький В., Молен Р. Проблеми забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств в умовах правового режиму воєнного стану. *Економічний аналіз*. 2024. Том 34. № 1. С. 254-267. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2024.01.254>

Практична значущість. Розроблені рекомендації щодо ідентифікації загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання дозволять створити умови для виявлення реальних та прогнозування потенційних економічних загроз у діяльності сільськогосподарських підприємств, знаходження способів нівелювання їх наслідків, розробки та реалізації управлінських заходів, що забезпечують сталий розвиток агроформувань.

Ключові слова: економічна безпека; аграрний сектор; аграрні підприємства; економічна безпека аграрних підприємств; загрози; воєнний стан.

Вступ

Аграрний сектор є провідною системоутворюючою галуззю агропромислового комплексу, що поєднує сфери виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Сільське господарство забезпечує продовольчі потреби населення, а також потреби промисловості у сировині. Як частина агропродовольчого ринку сільське господарство бере участь у забезпеченні продовольчої та економічної безпеки країни.

Сільське господарство як галузь економіки підпорядковується основним економічним законам, характерним для будь-якої економічної системи та для будь-якого етапу розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, проте при здійсненні економічної та господарської діяльності у сільському господарстві слід враховувати особливості, зумовлені технологією виробництва, розміщенням трудових, виробничих та земельних ресурсів.

Стійке функціонування аграрних підприємств є найважливішою умовою розвитку агропромислового комплексу країни та безпосередньо пов'язане з їхньою економічною безпекою. Оцінка економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, що ґрунтується на показниках результативності діяльності, свідчить про ефективність управління нею.

Питання забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств стали набувати важливого значення з початком ринкових реформ та формуванням нової агропродовольчої політики в країні. Та ще більш актуальним стало вирішення проблем забезпечення стабільності та розвитку суб'єктів господарювання аграрного сектору в умовах воєнного стану, значних збитків та втрат, які

спричинило повномасштабне вторгнення на територію України сусідньої держави.

У сучасній економічній літературі активно розглядаються та широко висвітлюються проблеми, що пов'язані із економічною безпекою підприємств. Сутність економічної безпеки суб'єктів господарювання досліджували у своїх працях багато українських науковців, таких як О. Васирина, А. Васильєв, І. Доценко, Н. Зеліско, Р. Квасницька, Л. Матвійчук, Т. Сабецька, Т. Саванчук та ін.

У численних дослідженнях загроз економічній безпеці сучасних підприємств недостатня увага приділяється галузі, що безпосередньо забезпечує продовольчу безпеку країни. На нашу думку, дослідження загроз економічній безпеці аграрних підприємств є найважливішим фактором, що дозволяє фіксувати, аналізувати та запобігати характерним для них небезпекам. Разом з цим економічна безпека аграрних підприємств відіграє визначальну роль у вирішенні продовольчої проблеми країни. Особливої уваги дослідження загроз економічній безпеці аграрних підприємств потребує у сучасних умовах, коли повномасштабна війна та запровадження воєнного стану спровокували появу дійсно реальних ризиків і загроз для ведення підприємницької діяльності аграріями.

Мета статті

Метою статті є розгляд проблем забезпечення економічної безпеки та стійкості функціонування суб'єктів господарювання аграрного сектору в Україні в умовах воєнного стану, а також визначення перспектив розвитку їхньої діяльності у поствоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасних економічних реаліях під економічною безпекою слід розуміти певний стан суб'єкта бізнесу, що дозволяє підтримувати достатній рівень економічного,

соціального та інноваційного розвитку, можливість реалізації економічних інтересів в умовах активної взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників.

Під загрозою економічної безпеки розуміється сукупність найбільш конкретних та безпосередніх умов та факторів, що створюють небезпеку для інтересів суб'єктів господарювання.

Економічна безпека підприємства – це «стан захищеності його економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, стан його поточної фінансової незалежності, а також наявність у нього необхідних фінансово-економічних передумов для стійкого розвитку в майбутньому» [7, с. 105]. Тобто це захищеність його ресурсного потенціалу від зовнішніх та внутрішніх ризиків, викликаних економічними загрозами, а також здатність до відтворення при ефективному використанні всіх ресурсів. Нівелювання цих загроз є головним завданням системи управління ризиками та визначає прямий взаємозв'язок між дієвістю менеджменту та рівнем економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Сучасний стан економічної безпеки аграрних підприємств України обумовлюється умовами їхньої діяльності за правового режиму воєнного стану.

Згідно чинного законодавства воєнний стан визначається як «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки...» [6].

Наслідки вторгнення РФ в Україну для аграрного сектору величезні. За результатами Швидкої оцінки завданих збитків та потреб (RDNA), що проводилася для аграрного сектору України представниками Уряду України, Світового банку, ООН та Європейського Союзу, станом на 31 грудня 2023 року «загальна вартість знищених активів аграрних підприємств становить 10,3 мільярда доларів.

Найбільшою категорією збитків є пошкоджена та знищена сільськогосподарська техніка, що становить 5,8 млрд доларів США або 56,7% від усіх збитків. Втрати, що включають недоотриманий дохід сільськогосподарських виробників та збільшення собівартості продукції, склали 69,8 мільярдів доларів. Ці втрати охоплюють зменшення виробництва рослинництва та тваринництва, втрати через зниження внутрішніх цін на ключові сільськогосподарські культури, підвищення собівартості виробництва та витрати на рекультивацію пошкоджених земель. Загальні втрати через зниження виробництва в рослинництві становлять 35,1 мільярда доларів, додаткові втрати через зниження виробництва тваринницької продукції становлять 5,6 мільярда доларів, втрати, спричинені зниженням внутрішніх цін, оцінюються в 24,1 мільярда доларів, а втрати через підвищення собівартості виробництва оцінюються в 4,4 мільярда доларів» [9].

Таким чином, сучасні економічно-політичні виклики в Україні стали причиною фінансової незахищеності значної більшості аграрних підприємств.

Нормальний хід економічного розвитку вимагає досить повної та різноманітної «ризикової стратифікації». Існування ризику та неминучі в ході розвитку зміни його ступеня виступають постійним і сильнодіючим фактором руху підприємницької сфери економіки, що багато в чому обумовлює економічний прогрес загалом.

Управління ризиками, викликаними наявністю економічних загроз підприємницької діяльності, є основним завданням системи економічної безпеки аграрного підприємства. При цьому під системою економічної безпеки слід розуміти оптимально реалізований комплекс взаємопов'язаних, несуперечливих та доповнюваних один одного захисних заходів організаційного, технічного і програмного характеру, при яких об'єкт, що захищається, здатний виконувати свої функції, дотримуючись межі допустимого ризику із заданими обмеженнями.

Оцінюючи категорію економічної безпеки, можна дійти невітного висновку, що її ефективність пов'язується із можливістю протистояти економічним загрозам. Створення

системи економічної безпеки певного суб'єкта господарювання має забезпечувати можливість виявлення, обліку та визначення методів запобігання або нівелювання впливу небезпечних факторів та загроз.

У зв'язку з цим слід звернутися до визначення поняття «загроза економічної безпеки» для розкриття її сутності.

Характеризуючи категорію «загрози економічної безпеки підприємства», багато авторів визначають їх як сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів, які створюють небезпеку для існування та нормального функціонування суб'єкта господарювання.

Поточна макроекономічна ситуація, що склалася навколо агропромислового комплексу України, має неоднозначний характер. З одного боку, АПК являє собою сегмент економіки як одну з провідних та пріоритетних галузей, здатну забезпечити національні економічні інтереси у сфері збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції, імпортозаміщення та нарощування продовольчої безпеки країни. З іншого боку, поточні обставини чинять дуже високий тиск на діяльність аграрних формувань, фінансово-економічна стабільність яких є досить невисокою і потребує серйозного впливу інвестиційного капіталу.

Сільськогосподарське виробництво, на відміну від інших галузей, найбільше схильне до ризиків, викликаних наявністю в цій сфері різних видів загроз. У діяльності аграрних підприємств крім загальних загроз економічній безпеці для суб'єктів господарювання інших сфер (виробничих, фінансових, політичних, податкових, демографічних та ін.) є загрози, пов'язані із природно-кліматичними умовами та біологічними особливостями тварин та рослин, що беруть участь у процесі виробничої діяльності.

Протидія небезпекам та ризикам для існування і нормального функціонування сільськогосподарського підприємства, які несуть загрози економічній безпеці, буде можлива, якщо існують ознаки їх ідентифікації та чітка їх видова класифікація.

Ідентифікація економічних загроз дозволить розробити програму економічної безпеки господарської системи, яка повинна містити

відповіді на запитання: «що саме під загрозою?», «які загрози існують на даний момент і у довгостроковій перспективі?», «які конкретні механізми негативного впливу загроз на господарську систему?», «яка стратегія захисту від загроз та її заходи?».

Представляючи свою класифікацію загроз економічній безпеці для сільськогосподарських підприємств, пропонуємо виділити такі два класифікаційні блоки: загальні підприємницькі загрози та специфічні галузеві загрози.

Видове групування підприємницьких загроз економічній безпеці представлено такими рівнями:

- поділ загроз на зовнішні та внутрішні по відношенню до факторів зовнішнього та внутрішнього середовища суб'єкта господарювання, що мають негативний характер впливу на результати його функціонування;
- поділ загроз за видами, виділення яких пов'язане із групами факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.

Зовнішні загрози економічній безпеці представлені такими видами: ринкові, правові, соціальні, фінансово-інвестиційні, державні, зовнішньоторговельні. Тут же нами наведені конкретні чинники, які негативно впливають на підприємство та результати його діяльності.

У складі внутрішніх загроз економічній безпеці за даним класифікаційним блоком виділено виробничо-управлінські, фінансово-економічні, виробничо-технологічні та кадрові загрози.

До складу факторів, що викликають виробничо-управлінські загрози економічній безпеці організації, нами віднесено:

- вихід на стадію спаду життєвого циклу продуктів та виробництв (зниження обсягів продажу, відсутність можливостей або неопрацьованість планів диверсифікації виробництва);
- зниження ефективності організації виробництва та управління (відсутність або нестача кваліфікованих фахівців, які мають досвід організаційно-управлінської роботи, недостатня кваліфікація «вузьких» спеціалістів та інженерно-технічного персоналу в управлінні виробництвом, відсутність на підприємстві системи планування, інструментів для оцінки

ефективності та швидкого контролю виконуваних дій, неефективне використання функції маркетингу та ін.);

- обмежене споживання та доступ до сировини (неефективне використання наявних ресурсів, недосконалість логістичної системи підприємства, зростання цін на ресурси, що купуються).
- Фінансово-економічні загрози безпеці підприємства часто можуть бути викликані такими факторами, як:
- зниження ефективності виробництва (незатребуваність продукції організації);
- втрата ринків збуту, підвищення цін на сировину, матеріали, паливо, електроенергію, зростання собівартості продукції, зниження прибутку та ін.;
- зниження фінансової стійкості підприємства (помилки у плануванні та прогнозуванні фінансової діяльності, нераціональна структура капіталу з переважанням частки позикових коштів, зростання дебіторської та кредиторської заборгованостей);
- зниження рівня державної підтримки (відсутність можливості участі підприємства у державних програмах, зміна умов надання державної допомоги);
- відсутність доступу до позикових коштів (зниження рівня кредитоспроможності, високий рівень закредитованості підприємства).
- До внутрішніх виробничо-технологічних загроз економічній безпеці підприємства можна віднести:
- високий рівень зносу основних засобів (технологічна відсталість, висока матеріаломісткість та енергоємність виробництва продукції, простої обладнання внаслідок частих ремонтів та ін.);
- низький рівень модернізації та оновлення виробництва (ефективніші технології у конкурентів, відсутність можливостей щодо реалізації інвестиційних проєктів з розширення та модернізації матеріально-виробничої бази підприємства);
- перебої у системах життєзабезпечення підприємства (зниження обсягів постачання сировини, матеріалів, енергоносіїв, спричинене технологічними

збоями, порушенням контрагентами договорів постачання, необґрунтоване зростання цін на енергоносії та ін.).

У складі факторів, що викликають кадрові загрози економічній безпеці підприємства, нами виокремлено: недостатній рівень кваліфікації персоналу (відсутність у регіоні кадрів необхідної кваліфікації); перехід висококваліфікованих кадрів в інші сфери, галузі економіки, до підприємств-конкурентів, відсутність коштів на підготовку чи перепідготовку кадрів; слабка кадрова політика підприємства (неефективність процедур підбору кадрів, нерозробленість заходів щодо розвитку персоналу, плинність кадрів, відсутність системи адаптації нового персоналу та програм лояльності для співробітників); неефективна система мотивації працівників (відсутність системи управління мотивацією персоналу).

До складу специфічних галузевих економічних загроз підприємства нами запропоновані такі класифікаційні ознаки і види: міжгалузеві, внутрішньогалузеві, внутрішньовиробничі, природно-кліматичні загрози (рис. 1).

До міжгалузевих загроз економічній безпеці сільськогосподарських підприємств нами віднесено: ціновий диспаритет у галузях АПК (нерівномірний розподіл прибутку в АПК через низькі закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію та сировину); нееквівалентний обмін з іншими галузями економіки (диспаритет цін на сільгосппродукцію та товари, які необхідні для її виробництва); залежність сільськогосподарського виробництва від галузей машинобудування, хімічного та паливно-енергетичного комплексу (обумовлена специфічними потребами у ресурсах для сільськогосподарського виробництва).

Внутрішньогалузеві загрози економічній безпеці поділені на підвиди, яким слід дати пояснювальну характеристику. Так, перший підвид загроз, пов'язаний із невідповідністю обсягів запланованої державної підтримки сільського господарства з її фактичними обсягами, спричиняє зниження ефективності діяльності сільгоспвиробників та конкурентоспроможності їхньої продукції.

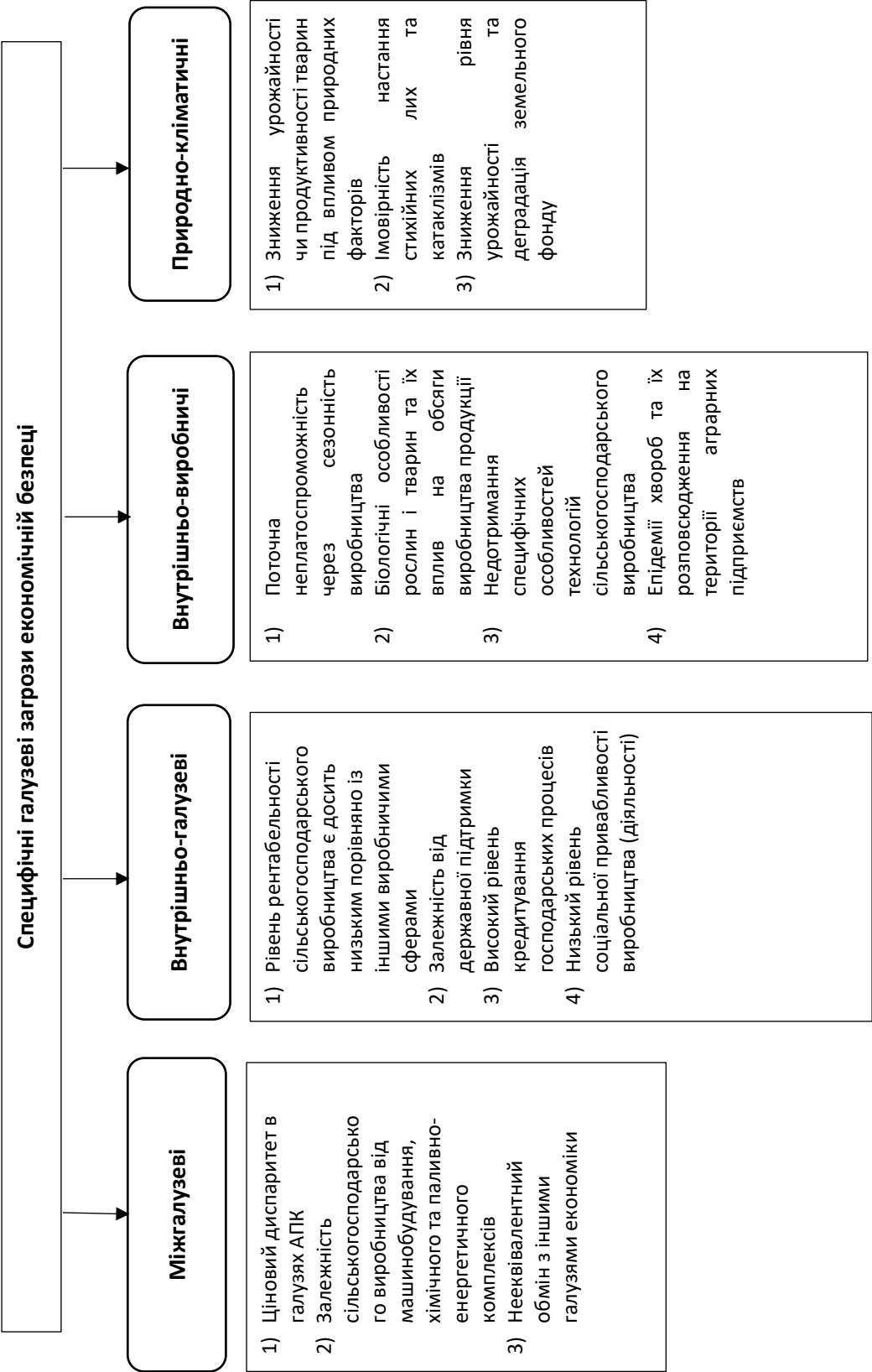

Рис. 1. Специфічні галузеві загрози економічній безпеці аграрних підприємств

Джерело: складено авторами

Сільське господарство і в нашій країні, і у провідних зарубіжних країнах отримує державну підтримку у вигляді субсидій, пільгового кредитування, оподаткування, страхування та інших заходів. Державна підтримка важлива також через забезпечення продовольчої безпеки країни. Її відсутність чи недостатність призводить до залежності країни від імпорту продовольства та послаблення позиції вітчизняних сільгоспвиробників.

Загрози низької інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва пояснюються тим, що, як правило, потенційні інвестори, вкладаючи свій капітал, очікують швидкого повернення з максимально можливим прибутком, що в сільському господарстві практично неможливо. Це пов'язано із тривалістю виробничого циклу, особливо у тваринництві, коли вкладені інвестиції починають повертатися через 3–5 років. Загрози низької соціальної привабливості аграрної галузі, незважаючи на сучасні умови механізації технологічних процесів, пов'язані з важкими умовами праці, непопулярністю професій аграрної сфери серед молоді.

Рівень рентабельності сільського господарства є досить низьким порівняно з іншими виробничими сферами, що не дозволяє йому вести розширене виробництво та викликає залежність від державної підтримки. В окремих підгалузях аграрної сфери саме державне фінансування дозволяє показувати рентабельність. Існують також загрози залучення зовнішнього фінансування через наявну заборгованість за раніше залученими кредитами. Наявність великих розмірів кредиторської заборгованості у звітності сільськогосподарських підприємств позначається на їх платоспроможності, збільшує кредитні ризики і знижує їх доступ до позикових коштів.

Зазначені внутрішньогалузеві загрози економічній безпеці сільськогосподарських підприємств безпосередньо пов'язані із існуючими внутрішньовиробничими загрозами. До цих загроз нами віднесено:

- поточну неплатоспроможність через сезонність виробництва (необхідність залучення позикових коштів у «пікові» періоди здійснення виробничих витрат для

поповнення оборотних коштів: посівна та збиральна кампанії, масові ремонти техніки та обладнання у міжсезонний період та ін.);

- біологічні особливості рослин та тварин та їх вплив на обсяги виробництва продукції (ці загрози викликають коливання в обсягах щорічного виробництва продукції, знижують можливості управлінського регулювання виробничої діяльності);
- недотримання специфічних особливостей технологій сільськогосподарського виробництва (дані загрози також спричиняють виробничі втрати, які найчастіше неможливо виправити: наприклад, недотримання агротехнологічних термінів посівів сільськогосподарських культур призводить до зниження врожайності та валового збору);
- епідемії хвороб та їх поширення на територію підприємства (ці загрози знижують як обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, так і її якість).

Специфіка загроз економічній безпеці, що супроводжують сільськогосподарське виробництво, обумовлена наявними особливостями функціонування цієї галузі. Сільське господарство як галузь матеріального виробництва пов'язане насамперед із природно-біологічними факторами. Ці фактори викликають виникнення таких загроз економічній безпеці сільськогосподарської організації, як: зниження врожайності та продуктивності тварин під впливом природних факторів (кліматичні особливості зон розташування аграрного підприємства, рельєф місцевості, вологість, опади, зміна клімату та ін.); ймовірність стихійних лих та катаклізмів (посуха, повінь, вимерзання посівів, град, пожежі, нашествя комах-шкідників тощо); зниження рівня родючості та деградація ґрунтів (заболочування, засолення ґрунтів, недотримання сівозмін, водна та вітрова ерозія, відсутність систем меліорації ґрунтів).

Нівелювання підприємницьких ризиків, спричинених загрозами економічній безпеці, захист фінансово-економічних інтересів сільськогосподарського підприємства мають забезпечуватись за рахунок ефективних управлінських рішень.

Робота планово-економічних, фінансових, юридичних відділів, вибір партнерів та клієнтів, а також підбір персоналу та аналіз конкурентного середовища мають супроводжуватись прийняттям ефективних управлінських рішень.

На нашу думку, основне завдання системи управління – мінімізувати непередбачені витрати, збільшити рівень прибутку та рентабельності організації, підвищити конкурентоспроможність, адаптуватися до умов господарювання, що змінюються, і в цілому забезпечити продовольчу безпеку країни.

Підготовка та реалізація цих управлінських рішень має проводитись за певним алгоритмом (рис. 2), послідовність дій якого дозволить провести ідентифікацію конкретних економічних загроз, оцінити рівень поточної економічної безпеки підприємства на основі розробленої та адаптованої під специфіку діяльності аграрних підприємств методики, запропонувати низку альтернативних управлінських заходів, що забезпечують зниження негативного впливу підприємницьких ризиків, спричинених загрозами економічній безпеці.

Рис. 2. Алгоритм розробки управлінських заходів, що забезпечують зниження негативного впливу ризиків, спричинених загрозами економічній безпеці

Джерело: складено авторами.

Ідентифікація загроз економічній безпеці відповідно до запропонованого нами алгоритму розробки управлінських заходів, що забезпечують зниження негативного впливу підприємницьких ризиків, має здійснюватися менеджментом сільськогосподарського підприємства на основі сформульованого нами системного класифікаційного групування економічних загроз.

Високий ступінь залежності сільськогосподарського виробництва від природно-кліматичних умов і схильність до ризику з боку впливу безлічі непередбачуваних факторів перешкоджає ефективному економічному розвитку сільськогосподарських підприємств.

Економічна безпека – це ідеальний стан, при якому підприємство, що прагне максимізації прибутку, знаходиться в рівновазі і здатне до

саморегулювання в умовах функціонування, що змінюються, при розумному ризику.

Забезпечення економічної безпеки є цілеспрямованою, постійно здійснюваною діяльністю (господарською, нормотворчою, аналітичною, організаційною, оперативнорозшуковою та іншою) всіх суб'єктів економічної безпеки щодо захисту пріоритетних економічних інтересів, основними етапами якої є:

- встановлення пріоритетних економічних інтересів у кожній сфері господарської діяльності;
- розробка механізмів прогнозування та виявлення загроз;
- формування системи запобігання існуючим загрозам, що виникають;
- розробка механізмів взаємодії всіх суб'єктів системи безпеки.

Система забезпечення економічної безпеки включає сукупність суб'єктів економічної безпеки, систему заходів та діяльність з їх реалізації з метою захисту пріоритетних економічних інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Ефективний підхід до забезпечення прибутковості та стійкості бізнесу може бути досягнутий саме за рахунок прогнозування та своєчасного запобігання ризикам, що, як очевидними, становлять загрозу економічній безпеці, так і потенційно ймовірними.

Загалом економічна безпека підприємства має бути націлена на: високу економічну ефективність, незалежність та стійкість роботи підприємства; забезпечення конкурентоспроможної діяльності підприємства; високий рівень управління підприємством; суворий кадровий відбір; забезпечення відповідності екологічним стандартам; ефективний механізм правового регулювання всіх напрямків діяльності підприємства; забезпечення інформаційної безпеки роботи підприємства; гарантії безпеки працівників підприємства, а також збереження їхнього майна та професійних інтересів.

При формуванні програми заходів щодо підвищення рівня економічної безпеки сільськогосподарського підприємства слід передбачити можливість вибору управлінського рішення щодо нівелювання загрози з кількох альтернативних:

- відмова від проведення будь-якої операції, якщо рівень ризику виникнення втрат є досить високим;
- зменшення ймовірності виникнення або зниження наслідків ризику, спричиненого економічною загрозою (дотримання технологій сільськогосподарського виробництва, вимог техніки безпеки, використання сучасних засобів захисту рослин та тварин, прогнозування ризиків, контроль за ресурсами, страхування операцій, що обумовлені економічними загрозами тощо);
- запобігання економічним загрозам внаслідок прогнозування ризику їх виникнення у майбутньому.

Таким чином, функціонування системи економічної безпеки підприємств має бути спрямоване на виявлення та запобігання як зовнішнім, так і внутрішнім загрозам, забезпечення захищеності діяльності суб'єкта господарювання для досягнення ним цілей бізнесу.

Одним із найпоширеніших способів оцінки економічної безпеки будь-яких підприємств є SWOT-аналіз, який допомагає оцінити сильні та слабкі сторони, а також можливості і загрози, що пов'язані із діяльністю суб'єктів господарювання.

Проведений SWOT-аналіз функціонування аграрних підприємств в Україні в умовах воєнного стану дав такі результати (табл. 1).

Результати SWOT-аналізу показали, що аграрні підприємства мають потенційні можливості для розвитку та розширення виробництва своєї продукції. Так, наприклад, вони успішно використовують наявні родючі чорноземи, близькість до каналів збуту продукції на ринку. Проте, зростання темпів інфляції, висока собівартість та витрати сільськогосподарського виробництва, а також нестійка врожайність являються основними слабкими місцями суб'єктів господарювання даної галузі. Загрози пов'язані із нестабільністю фінансово-економічної ситуації в країні, підвищенням цін на ресурси виробничого призначення, ризик втрати техніки, устаткування, іншого майна через постійні ракетні обстріли та інші небезпеки воєнного стану тощо. Чітке розуміння як сильних, так і слабких сторін та загроз має допомогти

визначити можливості подальшого розвитку та запровадити ефективну систему стратегічного управління підприємством, так як за умов воєнного стану управління економічною безпекою зводиться, як правило, до прийняття своєчасних рішень щодо вибору стратегії

розвитку та реалізації дій, які дадуть можливість звести до мінімуму негативний вплив факторів імовірної небезпеки, або перетворити його на нові можливості для розвитку бізнесу.

Таблиця 1. SWOT-аналіз функціонування аграрних підприємств України в умовах правового режиму воєнного стану

Сильні сторони (strengths)	Слабкі сторони (weaknesses)
– Сприятливі природні умови, наявність родючих чорноземів. – Високий та стабільний попит на сільськогосподарську продукцію. – Постійні канали реалізації. – Близькість до каналів збуту. – Сегментація ринку.	– Зростання темпів інфляції. – Висока собівартість та витрати сільськогосподарського виробництва. – Велика кількість застарілого устаткування. – Нестійка врожайність. – Велика енерго- та матеріаломісткість виробництва.
Можливості (opportunities)	Загрози (threats)
– Підвищення політичної підтримки сільськогосподарських виробників. – Збільшення рівня інноваційної діяльності. – Підвищення професійності кадрів. – Можливість залучення іноземних інвестицій. – Заходи щодо покращення стану земель (розпушення, меліорація тощо)	– Низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних компаній на світовому ринку. – Недосконала податкова система та зміни у системі електронного адміністрування ПДВ для сільськогосподарського бізнесу. – Нестабільність фінансово-економічної ситуації в державі. – Зростання цін на насіння, добрива, паливо тощо. – Ризик втрати техніки, елеваторних потужностей, іншого майна через воєнні дії.

Джерело: побудовано на основі [1].

Як бачимо, забезпечення економічної безпеки та стійкості суб'єктів господарювання аграрного сектору в умовах воєнного стану є досить складним завданням, що вимагає як від уряду, так і від представників бізнесу ефективної взаємодії щодо прийняття ефективних заходів для забезпечення стабільності галузі та економіки країни загалом. Відповідальність за забезпечення економічної безпеки підприємств аграрного сектору лежить на уряді, який за таких умов має приймати стратегічні рішення із розвитку аграрного сектору, забезпечувати доступ до усіх можливих джерел фінансування діяльності, регулювати ринок сільськогосподарської продукції й забезпечувати стабільні умови для функціонування аграрних підприємств.

Роль представників бізнесу в забезпеченні економічної безпеки аграрних підприємств

полягає у активній участі в забезпеченні стабільності виробництва та збуту сільськогосподарської продукції. Бізнес має дбати про підвищення ефективності виробництва і запровадження інноваційних технологій. Такі заходи дозволять нарощувати обсяги виробництва й забезпечити конкурентоспроможність на ринку. Також бізнес-структури повинні сприяти розвитку інфраструктури та логістики у аграрній галузі, забезпечувати стабільність ринку збуту та взаємовигідні умови для співпраці з іншими суб'єктами господарювання.

Враховуючи наявні збитки та втрати аграрного сектору, спричинені війною, загальні потреби у реконструкції та відновленні протягом наступних 10 років становлять 56 мільярдів доларів США. Пріоритетні потреби на 2024 рік становлять 435 мільйонів доларів США,

більшість із яких вже покрито донорським фінансуванням (табл. 2).

Таблиця 2. Донорська підтримка потреб у реконструкції та відновленні діяльності аграрних підприємств

(млн дол США)				
Види діяльності / інвестицій	2023 р.	2024 р.	2025 р.	Всього
Підтримка безпосереднього відновлення сільськогосподарського виробництва	273,8	448,2	134,9	856,9
Компенсація відсоткової ставки (кредитна програма 5-7-9)	180,0	250,0	70,0	500,0
Часткова кредитна гарантія для сільського господарства	21,8	6,8	0,8	29,4
Додаткова ліквідність для фінансування сільського господарства	3,5	3,5	3,5	10,5
Гранти на виробництво для малих сільськогосподарських виробників		173,2	50,0	223,2
Матеріально-технічні ресурси і грошова підтримка для малих сільськогосподарських виробників	51,6	11,2	8,3	71,1
Розподіл серед сільськогосподарських виробників рукавів для зберігання продукції та іншого обладнання для зберігання	2,3	2,3	2,3	7,0
Закупівля техніки	14,5	1,2		15,7
Підтримка довгострокового відновлення аграрного сектору	46,7	21,9	15,8	76,0
Розвиток інфраструктури зберігання продукції	4,7	4,7	14,7	44,0
Інвестиційні гранти для ланцюгів доданої вартості	3,2	6,4	6,0	15,6
Інвестиційні гранти для садівництва та овочівництва	30,0	2,0	2,0	34,0
Підтримка асоціацій водокористувачів і відновлення зрошувальних систем	10,7	10,7	5,0	26,4
Фінансування середньо- та довгострокових інвестицій	2,8	2,8	2,8	8,4
Підтримка державних установ у сфері сільського господарства, в тому числі для прискорення вступу до ЄС	22,1	18,3	14,2	39,5
Підтримка Мінагрополітики (включаючи ведення Державного аграрного реєстру)	3,2	4,3	3,3	10,8
Підтримка безпечності харчових продуктів	2,1	1,2	1,2	4,5
Підтримка сільськогосподарських науково-дослідних та освітніх установ	5,2	5,2	4,7	15,1
Підтримка політичного діалогу та посилення технічної спроможності українських інституцій	11,6	7,6	5,1	24,2
Всього	342,6	488,3	164,9	972,4

Джерело: побудовано на основі [5].

Потреби включають «підтримку реконструкції – заміну пошкоджених активів (9,4 мільярда доларів США), підтримку негайного відновлення виробництва (6,1 мільярда доларів США) з метою відновлення виробництва, підтримку довгострокового відновлення виробництва (35,5 мільярда доларів США) з метою поглиблення ланцюгів формування вартості та збільшення доданої вартості в секторі разом із покращеною стійкістю виробництва та підтримкою

державних інституцій (5 мільярдів доларів), включаючи підтримку ініціатив, спрямованих на прискорення вступу до ЄС» [5, с. 5].

Прикладом ефективної взаємодії держави та бізнесу у забезпеченні стійкості та економічної безпеки підприємств аграрного сектору є «програма державно-приватного партнерства у галузі сільського господарства, яка передбачає спів-фінансування проектів розвитку галузі державою та приватним сектором. Уряд повинен забезпечити

належний рівень підтримки для аграрних підприємств, зокрема шляхом надання фінансової та технічної допомоги, створення сприятливих умов для розвитку та залучення інвестицій [3, с. 86]. Також важливо враховувати соціальний аспект, «забезпечуючи належні умови праці та життя для працівників аграрного сектору, в тому числі за допомогою підтримки соціальної інфраструктури в сільських районах» [2, с. 49].

Ще один напрям участі представників бізнес-структур у розвиток аграрного сектору полягає в активному інвестуванні у сільськогосподарські підприємства з метою стимулювання процесів запровадження нових технологій ведення сільського господарства. Багато аграрних підприємств зацікавлені у покращенні якості своєї продукції та забезпеченні її відповідності міжнародним стандартам якості. Зазначені процеси також сприятимуть створенню нових робочих місць та підвищенню рівня життя населення у сільській місцевості.

Отже, наявність розглянутих нами загроз економічній безпеці аграрних підприємств загалом та, в умовах правового режиму воєнного стану, зокрема, вимагає розробки чіткого плану заходів щодо мінімізації, усунення та попередження таких ризиків. Проблеми економічної безпеки та ефективності управління аграрними підприємствами потребують значної уваги та пошуку нових бізнес-моделей, які можуть бути адаптованими до кардинально нових вимог діяльності в умовах воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєв А., Галенко В. Фінансова безпека аграрних підприємств України в умовах правового режиму воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1971/1919>.
2. Волощук В. М., Гордієнко М. М. Аграрний сектор України: стан та перспективи розвитку. *Економіка та прогнозування*. 2019. № 4. С. 46-59.
3. Герасимчук С. Г. Забезпечення економічної безпеки та стійкості аграрного сектору України в умовах військового та пост-військового стану. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2023. № 1(11). С. 84-97.
4. Зеліско Н. Б., Васирина О. Р. Оцінка гарантування економічної безпеки аграрних підприємств. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. № 2. Т. 31(70). С. 196-200.

Висновки з проведеного дослідження

Економічна безпека є важливим фактором для забезпечення стабільності функціонування суб'єктів господарювання аграрного сектору та економіки країни загалом. Вона передбачає заходи із підтримки українського виробника, захисту від демпінгового імпорту, забезпечення стабільного курсу національної валюти та підтримку міжнародного співробітництва.

Важливість забезпечення економічної безпеки та стійкості господарської діяльності аграрних підприємств була актуалізована під час кризових ситуацій в економіці України, зокрема, умовами їхньої діяльності за правового режиму воєнного стану. За існуючої ситуації важливо забезпечити стійкість аграрного сектору та його здатність до розвитку та нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції незалежно від змін зовнішніх чи внутрішніх факторів, що можуть негативно вплинути на економіку країни.

Розроблені нами рекомендації щодо ідентифікації загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання дозволять створити умови для виявлення реальних та прогнозування потенційних економічних загроз у діяльності сільськогосподарських підприємств, знаходження способів нівелювання їх наслідків, розробки та реалізації управлінських заходів, що забезпечують сталий розвиток агроформувань.

5. Нейтер Р., Зоря С., Муляр О. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. Київ: Центр досліджень продовольства та землекористування, 2024. 33 с.
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
7. Сабецька Т. І. Зародження, становлення та розвиток поняття «економічна безпека підприємства». *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 6. С. 101-106.
8. Саванчук Т. М., Сергієнко В. П. Ключові напрямки організації системи економічної безпеки аграрного підприємства. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Вип. 8(08). С. 221-223.
9. Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3) February 2022 – December 2023 (English). Washington, D.C.: World Bank Group, 2024. 191 P. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf>.

REFERENCES

1. Vasyliiev, A. and Halenko, V. (2022). Financial security of agricultural enterprises of Ukraine in the conditions of the legal regime of martial law. *Ekonomika ta suspilstvo*, 45. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1971/1919>.
2. Voloshchuk, V. M. and Hordiienko, M. M. (2019). The agricultural sector of Ukraine: state and development prospects. *Ekonomika ta prohnozuvannia*, 4, 46-59.
3. Herasymchuk, S. (2023). Ensuring economic security and stability of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of military and post-military conditions. *Yevropeyskyi naukovyi zhurnal ekonomichnykh ta finansovykh innovatsii*, 1(11), 84-97.
4. Zelisko, N. B. and Vasylyna, O. R. (2020). Assessment of guaranteeing the economic security of agricultural enterprises" *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Ekonomika i upravlinnia*, 31(2), 196-200.
5. Neiter, R., Zoria, S. and Muliar, O. (2024). *Zbytky, vtraty ta potreby silskoho hospodarstva cherez povnomasshtabne vtorhnennia* [Damages, losses and needs of agriculture due to full-scale invasion]. Kyiv: Tsentr doslidzhen prodovolstva ta zemlekorystuvannia, Ukraine, 33 p.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015). The Law of Ukraine "About the legal regime of martial law" dated 12.05.2015 no. 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
7. Sabetska, T. I. (2016). Origin, formation and development of the concept of "economic security of the enterprise". *Prychornomorski ekonomichni studii*, 6, 101-106.
8. Savanchuk, T. M. and Serhiienko, V. P. (2023). Key directions of the organization of the system of economic security of the agricultural enterprise. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, 8(08), 221-223.
9. Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3) February 2022 – December 2023 (2024). Washington, D. C.: World Bank Group, 191 p. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf>.

Yaroslav Hladkyi, PhD student, West Ukrainian National University, Ukraine

Arsen Dunets, PhD student, West Ukrainian National University, Ukraine

Viktor Lisnytskyi, PhD student, West Ukrainian National University, Ukraine

Rostyslav Molen, PhD student, West Ukrainian National University, Ukraine

PROBLEMS OF ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF THE MARTIAL LAW

Abstract

Purpose. Consideration of the problems of ensuring economic security and stability of the functioning of economic entities of the agrarian sector in Ukraine in the conditions of martial law, as well as determining the prospects for the development of their activities in the post-war period.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is scientific concepts, theoretical developments of leading scientists on the issues of economic security of economic entities. General scientific and special research methods were used to achieve the set goal: observation, analysis and synthesis, a comprehensive approach – in the generalization and improvement of the main theoretical provisions and methodical principles of economic security; system approach – when studying the features of the system of development of management measures that ensure reduction of the negative impact of risks caused by threats to economic security.

Findings. The importance of ensuring the economic security and stability of the economic activity of agricultural enterprises has been actualized during crisis situations in the economy of Ukraine, in particular, the conditions of their activity under the legal regime of martial law. Under the existing situation, it is important to ensure the stability of the agricultural sector and its ability to develop and increase the volume of agricultural production, regardless of changes in external or internal factors that may negatively affect the country's economy.

Originality. The main problems of ensuring the economic security and stability of the functioning of agricultural enterprises in the conditions of martial law are substantiated, and the prerogatives of the development of their activities in the post-war period are determined.

Practical value. The developed recommendations on the identification of threats to the economic security of economic entities will allow creating conditions for identifying real and forecasting potential economic threats in the activities of agricultural enterprises, finding ways to level their consequences, developing and implementing management measures that ensure the sustainable development of agricultural formations.

Keywords: economic security; agricultural sector; agricultural enterprises; economic security of agricultural enterprises; threats; martial law.

Cite as: Hladkyi, Y., Dunets, A., Lisnytskyi, V. and Molen, R. (2024). Problems of ensuring the economic security of agricultural enterprises in the conditions of the legal regime of the martial law. *Economic analysis*, 34 (1), 254-267. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2024.01.254>